

І.Ю. Тарасенко

З ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОЇ В'ЯЗНИЦІ XVIII ст.

У статті на основі документальних джерел розглянуто історію Глухівської міської в'язниці XVIII ст.: джерела фінансування, умови утримання арештантів, втечі. Стаття доповнена документами з фонду Генеральної військової канцелярії.

Ключові слова: Глухів, в'язниця, колодники, Генеральна військова канцелярія, Гетьманщина.

Интерес до такої непривабливої сторінки історії, як злочинність і покарання злочину, проявлявся й раніше, і цей драматичний бік історії знайшов своє відображення у світовій літературі (згадаймо відомі на весь світ твори «Граф Монте-Крісто» А. Дюма, «Знедолені» В. Гюго, «Радощі та прикросці знаменитої Молль Флендерс» Д. Дефо, «Записки з Мертвого дому» Ф.М. Достоєвського та ін.).

Частина вищезгаданої проблеми – історія Глухівської в'язниці – висвітлювалася у роботах радянських, російських та українських істориків [1]. Тим не менше, існує ще багато недосліджених питань, і ми прагнемо, принаймні, частково їх розв'язати. Мета цієї розвідки – на основі документів Генеральної військової канцелярії (ГВК) та матеріалів інших фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (ЦДАК України) ширше розкрити історію невід'ємної частини життя будь-якого великого міста, складника української державної судової системи – в'язниці XVIII ст. Отже, зупинимось на умовах ув'язнення, катуваннях і втечах з глухівської тюрми.

У часи Гетьманщини судова система України вже повністю сформувалася: існували Генеральний Військовий суд, Генеральна Військова канцелярія та суд гетьмана. У другій половині XVIII ст. Українська держава остаточно втратила свою незалежність і до кінця XVIII ст. відбувалося поступове підпорядкування судовій системі Російської імперії.

Оскільки Глухів у XVIII ст. отримав статус столичного міста, де знаходились вищезгадані центральні судові установи, то більшість судових процесів відбувалися тут. Саме у Глухові очікували слідства та судових рішень колодники, чиї справи розглядалися Генеральним Військовим судом, ГВК та глухівською ратушею. Колодники проходили як по «маловажних», так і у кримінальних справах. Варто зауважити, що Глухів був розташований у прикордонній зоні, і саме сюди тікали кріпаки, шахраї й злочинці різних мастей із Росії, яких вабив багатий край. Звідси й така форма злочину, як порушення кордонів, переведення через кордон. Утримувались у тюрмі як підозрілі, безпаспортні, так і провідники через російсько-український кордон. Крім того, через Глухівську сотню постійно проходили і квартирувалися військові полки російської армії, що спричиняло значну напругу і було джерелом різних злочинів. Отже, Глухівська сотня була достатньо широким полем діяльності для кримінальних талантів. Міська тюрма підпорядковувалася глухівській ратуші і не була розрахована на таку кількість арештантів, яких

ловили на території сотні і доправляли до Глухова з усіх українських полків. На кінець листопада 1726 р. за списками колодників у в'язниці утримувались 26 душ, серед них 2 жінки [2, арк. 2–4]. На той час у тюрмі здебільшого сиділи грабіжники, розбійники, кілька в'язнів за борги та двоє за вбивство. Найчастіше ласим шматком для злодіїв були коні, воли, бджоли, різні речі (кожухи, кунтуші, тканини, прикраси тощо), які можна було швидко перепродати. З часом постійний потік арештантів призвів до переповнення в'язниці, тісноти і антисанітарії. На це нарікали і самі в'язні, і їхня охорона. Фінансування тюрми було нестабільним. Спочатку гроші бралися з глухівських міських коштів і пожертв міщан. Арештантів виводили «в мир» для жебракування, на міські роботи, і таким чином вдавалося покривати мінімальні витрати на їхнє утримання. Розрахунок такий – на одного арештанта у день видавалося по 2 коп. Крім того арештантів використовували на казенних роботах. Так, у 1750 р. колодників залучали до будівництва гетьманських будинків, до відновлення міста після пожежі 1748 р. «вмісто згорілих домов, на изровнивание внутри города земли и вичистки подземних каналов» [3, арк. 2]. За виконання роботи вони отримували невеликі гроші [4, арк. 2]. Але під час виходу з тюрми на казенні роботи у колодників був реальний шанс утекти, тому розбійників і убивць перестали виводити у місто. Звідси постала проблема – нестача коштів на утримання в'язнів. У ГВК пішли звернення щодо виділення коштів із Військового скарбу на арештантів, яких не можна виводити «в мир» [5, арк. 2].

У 1749 р., коли в Україні був неврожай хліба через нашествя сарани, у полтавській тюрмі один арештант опух і помер від голоду [6, арк. 2]. Тому для утримання колодників полтавський городничий просив виділити на 22 арештантів кошти з грошей індуктового збору. З Ніжинської тюрми 3 роки (з осені 1749 р. до осені 1751 р.) посилалися донесення, що арештантів нічим годувати [7, арк. 2]. Очевидно, у Глухівській в'язниці ситуація була подібною. До того ж у в'язнів не було теплого одягу або на перемену, без якого навіть жебракувати не можна було вийти. Пізньої осені 1750 р. ГВК зверталася до гетьмана К. Розумовського з проханням дати указ, звідки можна взяти гроші на одяг колодникам Глухівської в'язниці. У відповідь надіслано ордер від грудня 1750 р. на виділення 200 руб. з індуктового збору, і «велит от той ратуши определенными к тому искусными людьми помянутим колодникам з тих денег одіяние исправит и пищей доволствоват» [8, арк. 4].

У фонді ГВК зберігається низка справ із зверненнями про фінансування їжі та одягу колодників [9]. Це стосувалося і тих, хто працював у Батурині на цегляному заводі. Батуринський сотник Дмитро Стожок у грудні 1754 р. звертався з питанням, як бути з казенним зимовим одягом колодникам, що звільняються, оскільки у них більше нічого немає: «розщедрилась» і було видано указ про дозвіл с плачем просят о неотборі их носимой одежи» [10, арк. 2]. Пізніше держава дозволила ув'язненим після звільнення

залишати виданий одяг [11, арк. 3]. Про тяжкий стан ув'язнених може свідчити справа 1748–1749 рр., яка стосується медичного огляду колодників Глухівської в'язниці лікарем Боком. У серпні 1748 р. лікаря було викликано до колодників, що проходили у слідстві Комісії по секретних справах. Боку було наказано оглянути кількох колодників, після чого сповістити, скільки і чого «на то пользование пойдеть», повідомити ціни відомістю в ГВК «для получения за то денежной плати» [12, арк. 2]. Тут же у справі є рапорт лікаря: «А по осмотру явилос, а именно в Афанасия Коровякова спина опухла, рани и слом, в Михайла Рея в локтях и плечах опух, в Ивана Чухни також де одна болізьнь, а в Алексія Тертичниченка нутреній жар, в левом боку колотя из переміною в правой бок, [...] и рука левая немало повреждена» А для лікування «...за медикамента потребно двенадцят рублей» [12, арк. 4]. Члени комісії наказали лікувати лише одного Рея, а медикаменти брати у аптекаря Фішера. У грудні 1749 р. лікаря знову покликали до тих же колодників для освідчення хвороби Опанаса Коровякова і продовження лікування М. Рея, оскільки «Михайло Рей болен, а именно на руках и ногах немалые рани иміються» [12, арк. 9]. У рідкісних та менш секретних справах хворих підслідчих могли відпустити на поруки [13].

При Генеральному суді у тісній співпраці з в'язницею, як і в інших тюрмах, працював кат. Нам відомі імена двох таких «заплічних майстрів»: Кіндрат Запорожець (він же Барчанин) та Митрофан Некрасов. Кіндрат Запорожець отримав цю посаду не за покликом серця, а за наказом князя Шаховського від 8.12.1735 р. за свій злочин – вбивство єврейок. Плату йому було встановлено 20 рублів на рік, але оскільки він її не отримував 2 роки, то став збирати у «торговые дни по прежнему обикновению от воза [...] по денге и по копійке» [14, арк. 2]. Це викликало нарікання і скарги серед людей. ГВК розглянула ці скарги, розшукала всі грамоти й універсали стосовно плати кату і заборонила Запорожцю збирати гроші з людей, а глухівському сотнику Степану Уманцю наказала розібратися: куди поділися гроші і за чийм наказом [14, арк. 3]. У тому ж 1737 р. Кіндрат Запорожець (Барчанин) подав у ГВК прохання про дозвіл та видачу паспорта для поїздки до Києва і Переяслава на богомілья. Члени ГВК дали такий дозвіл за умови, що він повернеться до Глухова за 20 днів. За Кіндрата поручилися письмово військовий товариш Антін Кашпуровський, ратушний писар Сава Матвієв, писар Василь Єришевич, Михайло Федоров та «півчий дому его сиятельства» Варфоломій Жуковський [15, арк. 2–4]. Інший кат, Митрофан Некрасов, працював у 50-х роках XVIII ст., але ситуація з платнею мало змінилася. У листопаді 1754 р. він подав прохання до ГВК зі скаргою про невиплату жалування 20 рублів за 1753 р. Його гроші чомусь були відіслані до Ніжинської полкової канцелярії, через що він дуже потерпав і просив виплатити йому платню [16, арк. 3].

У травні 1754 р. до глухівського сотенного правління надійшло донесення від Генерального суду. У зв'язку

з тим, що колодників треба «розисківат в особих скритих от многонародного собрания містах», потрібно було нове приміщення, розташоване подалі від людських очей. Місце для допитів існувало, але будинок стояв у людному місці і коли «колодник к розиску приведется, то того ж часу многонародное собрание к застінку надбігаєт» и «річи», тобто крики колодника, «им слышны задоволено». Тому суд вимагав, щоб сотенне правління відвело місце для катівні у «прикритом місці» [17, арк. 1 а].

Звичайно, фізичні розправи та екзекуції – невід'ємні елементи слідчого процесу того часу. У справах не розписували, яким чином отримано зізнання, тим не менш яскраву картину передають кілька справ. Улітку 1732 р. до Глухівської ратуші привели чотирьох росіян, уродженців сусідніх російських районів (Путивльський, Севський) – Саву Почепцова, Єгора Плющева, Іллю Переломова та Івана Миронова, арештованих на ярмарку. Усіх їх допитували дуже жорстко і в результаті троє з них вмерло. У своїй скарзі до гетьмана Ілля Переломов пише: «...допрошено нас на острой квестіи жестоко в ратушу глуховском при бурмистру Радиону писар Иван Яновский и бил всячески виспитками, и тростию на всі четири бока поворочая, и кліот сажали в рот Зорковский ис поличником. Которий в то время по допросі вскорости Егорка Плющев и умер, Илля Переломов да еще два у живих состоят и ті Бг віст чи будут живи от такого острого допросу» [18, арк. 2]. 1 серпня колодників оглянули воронізький сотник Холодович та писар Покровський. Їхній звіт свідчить: у Сави Почепцова «плечи его и ниже того також боки и рука левая од канчукового побою синьо кривавие, а зверх того на обих сторонах плечей струпи болшие кровю засохлие. А на мертвом Ивану Меринову явилося, что весь забит так, что у пояса од побою шкіра облізла, плічи же всі криво збити, а боки и ноги також и руки от побою ж сині. А бито его канчуками минувшаго юля 28 д., а умер сего 1 августа с полдня» [18, арк. 3]. Комендант Кішкін рапортував своєму керівництву, що Іван приїжджав до свого брата, солдата глухівського гарнізону Олексія Норкіна, для зустрічі «и некоторых своих нужд», що під час допиту брата обікрали – забрано гроші 2 руб. і одяг (новий кафтан, дві шапки, пояс із ножем і кресалом), які й досі у Яновського. У цю справу втрутився С. Нарішкін і вимагав, щоб слідчу справу колодників-росіян було передано до його канцелярії для слідства і туди ж прислано для очної ставки отамана Турянського, віта Яновського, бурмистра Гречку [18, арк. 8].

Показовою є справа 1749 р. Колодники, посилаючись на царський указ 1727 р., коли за 1 і 2 дрібні злочини (татбу) судді могли чинити покарання і звільняти, просили перегляду своєї справи. В'язні Кирило Шамота і Грицько Щербина уже четвертий рік сиділи у Глухівській тюрмі «претерпевая тяжкую нужду так в одіяній в зимное лютое время, яко и в препитаніи» за невдалу кражу одягу у єврея і дружбу з біглими арештантами. При арешті їх «тирански мучили, допрошуючи о воровствах и разбоях»

криловський сотник із козаками, після чого відправили до Глухова. Арештанти досягли своєї мети – їхню справу почали переглядати. Але, поновлюючи справу, їх знову допитували і під плітьми в Генеральному суді вони підтвердили свої свідчення [19].

За таких обставин (тяжкі умови, напівголодне існування, антисанітарія і особливо допити з тяжкими побоями) втечі з Глухівської в'язниці були не рідкістю.

У 30-х роках XVIII ст. Глухівською в'язницею була звичайна хата, навіть без огорожі, яку в'язні постійно намагалися усілякими способами пошкодити для втечі. Охороняли арештантів козаки засеймських сотень під керівництвом тюремного отамана. За документами цю посаду обіймав Стефан Дзюба, а у його штаті було четверо охоронців, троє – «нанятих годових» (Петро Костенко, Андрій Рабко (глухівці), Іван Деревянко (чорторийський житель) та «тижневий» Яків (з с. Есмані) [20, арк. 9]. Така кількість охорони звичайно не могла запобігти втечам.

Так, у 1732 р. із в'язниці утік серед білого дня колодник. Дружина сторожа, воронізького жителя Грицька Ярошенка, Кулина Грициха подала донесення на ім'я гетьмана із слізним проханням звільнити її чоловіка, який через свою недбалість чи наївність випустив колодника. Сталося це 2 липня 1732 р.; колодник упросив отамана пустити його у місто з охороною жебракувати. У місті якийсь чоловік пригостив його горілкою на 1 копійку і пообіцяв дати ще «плутку вялої риби». Разом пішли за місто, по дорозі ще в шинку були, пішли за «хутор малоустроений в долину», де новий знайомец і арештант накинулись на охоронця, зв'язали його і до півночі розбивали колодки. А зв'язаний сторож попіввся до тюрми, де його тут же закували у колодки за недбалість. Крім того він отримав покарання – «непоблажно наказан бил киевим боем». Кулина ж просить звільнити і відпустити чоловіка додому, оскільки вже кінець серпня і він страждає від холоду та голоду [21, арк. 2].

У грудні 1733 р. проблема охорони і утримання арештантів набула критичного характеру і вилилася у звернення глухівської міської старшини до гетьмана. Глухівський сотник Степан Уманець із сотенним урядом просили вплинути на сотників засеймських сотень, що підпорядковувались особисто гетьману, у питанні присилки людей для охорони колодників міської в'язниці. Відповідь гетьмана не забарилася і вже у січні 1734 р. було видано указ засеймським сотникам присилати для охорони утримуваних у Глухівській тюрмі колодників «з тих сотен всегда по одному члвку перемінно в Глухов присилано всеконечно». Невиконання цього указу каралося штрафом [22, арк. 2]. У 1736–1737 рр. утечі з Глухівського острогу набули регулярного характеру. Тому восени 1737 р. Генеральний Військовий суд звертався з донесенням до князя Барятинського, що колодники, утримувані у Глухівській тюрмі «до слідствія рішення» і від суду, і від ГВК, і з ратуші «отдаются в соблюдение под един караул, из которой турми оние ко-

лодники как прежде сего бжжали и ннн часто убжгают». Питання будівництва нового приміщення тюрми стало дуже гостро [23, арк. 2].

У лютому 1738 р. з тюрми втекло десятеро колодників. Генеральний Військовий суд провів слідство і отаман Стефан Дзюба на допиті дав вичерпні пояснення. Стан самої будівлі тюрми був украй незадовільний [24]. Арештантів охороняли усього четверо сторожів, «з которих ноччу поочередно два стерегут, а два опочивают». Удень колодників виводили «в мир» за милостинею, інших на роботу. Тоді вдень отаман «при той турмі над всіми колодниками токмо сам остається, а всіх колодников бывает временами до ста члвк» [25, арк. 9]. Коли утекли 10 арештантів, то вся охорона була у різних місцях: отаман і ще двоє – у хаті при колодниках, один – у сінях при вході, а один обходив на вулиці. По «мнінію» Генерального суду, самого отамана Дзюбу і сторожа за втечу колодників слід взяти «під караул», а на їхнє місце призначити іншого отамана і найняти більше охорони. Під час допитів Дзюба знову нагадав, що у минулих роках із засеймських сотень присилали людей для охорони Глухівської в'язниці, а тепер їх «не іміється». Тому у донесенні до Румянцева глухівська старшина знову писала, що «по приміру прежних годов по одному доброму и надежному человеку» треба присилати у Глухів [25, арк. 11]. У відповідь на чергове прохання надати людей для охорони Глухівської в'язниці 1738 р. коропське сотенне правління донесло Румянцеву, що «ради би исполнение учинит», але оскільки села Краснопілля, Білки і Рождественне віддані у володіння генерал-лейтенанту Фенштофелю, «а как казаки, так и посполитие подданства генеральной артиллерии и владілеских сел в разных раскамандированнях іміються», тому від «видачи сторожа до покаянной турми глуховской сотню Короповскую уволнит» [26, арк. 8].

Охорона арештантів входила до обов'язків і солдат глухівського гарнізону. 20.04.1738 р. Румянцев вислав ордер і пропонував глухівському коменданту Кішкіну «при глуховском гарнизоне в нужнійших містах караулы содержать весьма в твердости и для того в таких нужних местах поставит». Кішкін доповідав про стан справи у глухівському гарнізоні наступне: «молодых и добронадежных салдат» «в наличие іміється самое малое число и то новопределенные из рекрутов, которие еще и военной эксерциции необученые», що більшість солдат старі, хворі, з пораненнями, дехто знаходиться у полковому лазареті, а молоді у різних «отдаленных от полку отлучках, то есть с пленными турками»; що для охорони в'язнів, утримуваних у різних місцях у місті, задіяно «весьма немалое число» солдат, а для кращого нагляду за колодниками, щоб не тікали «и для уменьшения караулов», у Глухові слід збудувати міцний острог [27, арк. 5–5 зв.].

Втечі були регулярними, почасти зухвалими. Арештанти, які проходили у кримінальних справах, розуміли, що краще утекти, аніж піддатися тортурам і згнити заживо у тюрмі. Тікали по одному і групами. Утікачів на-

магалися розшукати і повернути, про що свідчить чимало архівних справ [28].

19.07.1749 р. караульний офіцер рапортував про втечу злодія Олексія Жибкала з караульним солдатом, випущених для жебракування у місто. Невідомо, чи вони втекли разом, чи солдат побоявся вертатися. У справі подано опис зовнішності обох для розшуку [29]. Судова машина діяла дуже повільно. Тільки у 1751 р. Жибкалу і ще кільком арештантам суд присудив замість смертної кари 10 років праці на батуринському цегляному заводі, а ГВК доносила Розумовському, що той утік з Глухівської тюрми ще улітку 1749 р. [30, арк. 3]. У 1750 р. втік із глухівського правління повірений (глухівець) Леонтій Шевченко Писанка. Останній недбало ставився до службових обов'язків, затягував вирішення справ на роки, відмовляючись підписувати судові папери. Чолобитчики скаржилися, що через нього мають збитки і «волокиту». За «явное непостоянство и плутовство» Писанку посадили під караул у сотенному правлінні, звідки він утік. Невдовзі його спіймали і за наказом отамана Івана Яновича посадили на ланцюг у тому ж глухівському правлінні. За тиждень, 12 квітня, отаман звелів відпустити його додому, але Писанка, не чекаючи, поки дістануть ключі, побив сторожа і втік із правління. 26 квітня ГВК наказала знайти його й ті судні річі, що він не хотів підписувати, і представити у канцелярію [31, арк. 3–8, 12].

Дуже зухвала і масова спроба утекти з тюрми сталася у 1752 р. У липні місяці підполковник глухівського гарнізону Яблонський подав донесення у ГВК про спробу втечі глухівських колодників. 2 липня арештанти (41 особа) працювали на будівництві гетьманського дому, верталися пізно, по заході сонця. На підході до Київських воріт, на повороті біля греблі, почали бити «дрючем смертно» своїх караульних, і якби не збіглись на крик різники з м'ясних рядів та солдати з амунічного двору – розбіглись би. Навіть після того, як на допомогу прибула команда з гауптвахти, «едва удержат и в острог препроводит могли». Яблонський наводить цікаві подробиці: з роботи арештантів «...по болшей части приходят весьма пьяние, от которого пьянства и караульные казаки воздержатся не могут», а козаки, що призначаються в охорону колодників, малолітні і недосвідчені [32, арк. 2]. У результаті цієї баталії у одного солдата зламали приклад рушниць, за що Яблонський вимагав стягнути гроші з арештантів. Гірша ситуація була з козаками, що охороняли колодників. Тулиголовський отаман Ф. Головянко доносив К. Розумовському, що чортгорійський козак Сидор Сулуянов бився з самим зачинщиком утечі Дмитром Гаркушею і отримав важкі травми – «спина перебита и весьма синяя, лівое плече збитое весьма и опухло, от которого бою оный козак на дворови своем крайне не в состоянї» [32, арк. 3]. Яблонський вимагав від глухівського сотника Д. Турянського покарати зачинщиків втечі – Гаркушу «жесточайше» бити батогами і закувавши «в ручные и ножные канда-

ли, посадит его в преисподнюю турму» і там його «не выпускай никуда, содержат». Інших колодників пропонував водити на роботу «по прежнему за козацким караулом», а також не дозволяти пити горілки и «накріпко смотріт» [32, арк. 2].

У вересні 1754 р. бригадир і комендант І. Делатур у рапортах до Генерального суду вказував на слабку охорону арештантів, часті втечі і вимагав збільшення охорони. Останній випадок стався 3 липня 1754 р. – утік злодій і розбійник Гаврило Таможенний, що був на роботі у будинку самого коменданта. У відповідь отримали від генерального осавула згоду на зміцнення охорони і пораду не брати колодників на роботу у будинок, а тримати в острозі під «кріпким» наглядом. Уже 8 серпня Таможеного разом із іншим колодником Прохором Малютиним було спіймано і повернуто до в'язниці, де утримували під суворим караулом, нікуди не випускаючи. А солдата, який втратив арештанта за «слабое смотрение» «в страх другим», покарано, – «сечен перед фрунтом батогами нещадно» [33, арк. 2–4]. Той же комендант Делатур у серпні 1756 р. пропонував глухівському правлінню відремонтувати палю у тюрмі, зіпсовану в'язнями. Виявилось, що колодники Грицько Хоменко та Чуприна готували втечу. Для цього інший колодник купив на ярмарку пилку за 15 коп., віддав Чуприні, а сам утік. Планували тікати вночі і вирушити у Слобідські полки [34, арк. 2].

У лютому 1769 р. Малоросійська колегія доносила Румянцеву, що утримувані у Глухівській тюрмі «колодники Прокоп Соловей, Роман Неделка и Терешко Сененко с протчими» планують під час виведення їх з в'язниці учинити бунт і втекти. Про це донесли офіцеру Жиракину інші колодники – Данило Сухий, Яків Голенко та Андрій Соловей. МК пропонує зачинщиків «в страх другим бит кнутом, а протчих в том согласных бывших, наказат нещадно плетми» і очікує резолюції на це [35, арк. 2].

Більш пізні справи 1754–1755 рр. свідчать про те, що солдати глухівського гарнізону були задіяні в охороні і супроводі арештантів постійно. Уже у реєстрі від 25.01.1755 р. знаходимо чіткі цифри, де і скільки солдатів гарнізону стояло на варті: при страті – 5, «у порохового погріба» – 7, при аптеці – 9, в будинку его «высокографского сиятельства» – 44, «в городском остроге» – 50 [36, арк. 3].

Отже, беручи до уваги все викладене вище, можна зробити висновки, що Глухівська в'язниця, як і вся каральна система першої половини XVIII ст., була неврегульована і не входила до пріоритетних питань влади. У силу раптової зміни статусу Глухова міська тюрма була не готова до виконання функцій головної в'язниці Гетьманщини. Не було постійного фінансування усіх нагальних потреб в'язнів, відсутня охорона і самої будівлі. Брак регулярного медичного нагляду, мала площа, велика скупченість арештантів, утримання всіх разом (підслідчих і засуджених), тортури при допитах – це ті гострі проблеми, що існували до початку XIX ст., коли Російська імперія почала реформування пенітенціарної системи.

Додатки

№ 1

1726 р., листопад. – Глухів. – «Доношение» глухівського отамана Федіра Омеляновича з реєстром колодників у глухівській тюрмі.

«Екстракт з доношення атамана городского глуховского Федора Омеляновича з урядом и при нем с приложением свидения о колодниках в глуховском секвестрі содержащихся хто по якому ділу и от якого году посажен в Енералную войсковую канцелярію ноеврия 1 1726 г. к докладу и резолюції учиненний.

1. Андрій Яновский, жител остерский Киевского полку за убийство жидов двох и жидовки, держится одинадцятий год з Генеральной войсковой канцелярії.

2. Юско Стефанов, Василев син да Васил Самойлов сн, цигані за воровство коней. Держатся другий год, которие прислани з Коллегии Малоросійской при указі в прошлом [1]725 году на 2 года місто каторги.

3. Федор, Иванов сн, Красовщенко, жител почепский за воровство спижи. Держится другий год, з ратуша глуховского.

4. Карп, Михайлов сн, Кваша, жител с. Мокляков уезду Прилуцкого. Да товариш его Антон, Семенов сн, Куличенко, уезду Полтавского с. Ивановгород, жител и Петро, Григориев сн, Кияница родом с. Полонного жител киевский за разбой держится чверт одну сего [1]726 году з Енеральной войсковой канцелярії.

5. Л[...], Хомин сн, Чуршин, жител с. Синегуб уезду Белевского, крестьянин поміщика Белевского Іллі Иванова Баленишинова по челобитю жителя калюжского посадского члвк Кузми Гаврилова за изнесеное плате. Держится цілий год, з Енеральной войсковой канцелярії..

6. Иван Иванов сн, Бурченко, жител кренидовский за долг протопопи глуховского да за упущеного колодника Григория Гичченка, жителя батуринаского. Держится три недели, з Енеральной войсковой канцелярії.

7. Павел, Федоров сн, Ляхов за воровство лошадей. Держится недел три, з ратуша глуховского.

8. Иван, Иванов сн, Стопозаренко, жител старосанжаровский за воровство. Держится 3 недели, з Енеральной войсковой канцелярії..

9. Степан, Романов сн, жител тростовский(?) за воровство волов и протчего да Иван, Иванов сн, Портянка, жител роменский за покупку ворованих вещей. Держится 3 недели, з Енеральной войсковой канцелярії.

10. Иван Трухненко, хлопец, жител конотопский за отца своего в пожилых денгах за крестьян Афанасия Серпуховитинова Малоросійской коллегии канцеляристи. Держится чверт года, з Енеральной войсковой канцелярії..

11. Петр, Василев сн, Крехденко, хлопец жител ніжинский за украденний кунтуш аксамитний у стародубовской жителки. Держится от Петрову посту сего 1726 г., з Генеральной войсковой канцелярії.

12. Семен Савченко Лях, жител переясловский за убийство жени своей. Держится другий год, з Енеральной

войсковой канцелярії.

13. Федор Чужко, Марко Жоравленко жителі почеповские за покраденние пчолы Держится недел осм.

14. Кирило Демянов, жител подолский, подданий пна Федора Потребича Гречаного, правителя з Енеральной войсковой канцелярії по его ж челобитю за покраденние пчолы насліду(?) сна своего Корнія. Держится другий год.

15. Васил, Федоров сн жител с. Стрилникова уезду Путивльского місто палія. Держится чверт года, з ратуша глуховского.

16. Петро Приданий, жител пустогородский за покраденние лошаді и разбой по челобитю рилского посадского члвк. Держится недел осм, з ратуша глуховского.

17. Ювко (?) Гамайленко, жител глуховский за похищение под час пожара вещей с комори Леска Кучера, крамара глуховского. Держится неделю осмую, з ратуша глуховского.

18. Павел Апостол Грек, жител ніжинский, за долг атамана циганского Михайла Ющенка. Держится цілий год, з ратуша глуховского.

19. Евдокія Лариониха з дочерю своею Пелагию, жителка села Райгородка Коропского уезду, вмісто крепостного глуховского гварнизону капитана Михайла Ивановича Волжина. Держится чверт году з лишком з Енеральной войсковой канцелярії..

20. Грицко Пушченко за долг вшелякої, держится близко года»

ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, № 2136, арк. 2–3.

№ 2

1733 р. – Лист глухівського сотенного правління до гетьмана Д. Апостола.

«1733 року д. 29 декабра. Записав в книгу доложит Ясневелможний мсці пне гетман и кавалер, млстивий пне и великий добродію.

По указу ясневелможности вшей велено з сотен Засеймских для обережения у турмі глуховской по разним ділам з суда войскового Енерального содержащихся колодников по одному члвку присилат на сторожу, який сторожи з нікотрих сотен и присилани. Токмо з Кролевецкой, Короповской и Ямпольской сотен такіі сторожи по многоакротним от нас писмам по силі онаго вшей ясневелможности указу невідома чего не присилаются. А сего декабра 28 д. атаман турми глуховской Стефан Дзюба в сотенную глуховскую ратуш обявил доношеним, что сего декабра 24 д. за неприсилкою оних сторожей с показанных сотен біжал колодник с турми глуховской именем Кирило, роменский жител, которой держался з суда войскового енерального за смертное убийство двох члвк. Да прежде того з суда войскового енерального в оную ж сотенную глуховскую ратуш указом обявлено, что сего ж декабра 21 д. з онай же турми глуховской біжал колодник Матвій, Тимофів сн, Сергіенко, жител батуринаский, котрий содержался з онаго ж суда войскового енерального в покаянной избі за смертное убийство. Того ради ясневелможности вшей всепокор-

ственно доносячи, просим щоб повелено було до сотников вишшепоказаних сотен Кролевецкой, Короповской и Ямпольской о даче сторожей к турмі глуховской для обережения содержащихся колодников вторично подтвердит указами, чтоб впред за неприсилку з оних сотен сторожей боліе с турми глуховской колодники не утікали да и о тіх вишшепоказаних утекших двох колодниках ежели воспослідує діло (?) самим бы им, пнам сотникам кролевецкому, короповскому и ямпольскому за недачу сторожей во всем за тое отвѣтствовать.

Ясневелможности вшей премилостивійшаго пна и великого добродія нижайшие слуги

Сотник глуховский Стефан Уманец
Дамян Туранский, атаман глуховский
Василий Яковлев, войт глуховский
Алексій Грема, бурмістр»

ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, № 4464, арк. 2.

№ 3

1737 р., вересень. – Відомість арештантів-втікачів з глухівської в'язниці за 1736 р.

«Именная ведомост о біжавших з глуховской турми колодниках, которіе содержалис в оной турмі по иміючимся в Енералном Войсковом суді разним колодничим ділам в прошлом 1736 году.

Генвара 20 дня. Колодник Федор Алексіев, которий содержался в подозрїніи воровской оловяной печати.

Феврала 10 д. Колодник Юско Рубаненко, которий содержался за воровство.

Июля 22 д. Колодник Яшка Букин содержался за мошенничество.

Августа 10 д. Три колодники Иван Гаврилов, Григорий Игнатов да Игнат Чирченко, которіе содержалис за воровство.

Декабря 19 д. Помянутый колодник вор Юско Рубаненко, он же и Щербіна, которий бил пойман, паки бежал.

Да сего 1737 году генвара 31 д. Колодник Прокоп Дубовиченко, которий содержался за смертное убийство.

Феврала 22 д. Колодник Иван Чущик, он же и Гудило, которий содержался за провод людей за границу.

Марта 5 д. Колодник Алексій Дубовиченко, которий содержался за смертное убийство.

Мая 3 д. Два колодника Иван Долгов и Кирило Гончарев, которіе содержалис за провод людей за границу.

Июля 4. Колодник Сергій Иванов, которий содержался за воровство.

Августа 1 д. Три колодники Васил Корсун, Семен Ткач, да Алексій Золотар, которіе содежалис, а именно Васил Корсун за разбїйничество и за смертное убийство, Семен Ткач за смертное убийство, Алексій Золотар за воровские денги.

Итого 15 человек

Канцелярист Яков Галяховский»

ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, № 6120, арк. 3.

ДЖЕРЕЛА

1. Гернет М.Н. История царской тюрьмы. Том 1. 1762–1825. Издание второе, дополненное и пересмотренное. Москва : Государственное издательство юридической литературы, 1951. 327 с.; Сапронов А. Полковий «секвестр» Гетьманщини: зовнішній вигляд і стан споруди на середину XVIII ст. *Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій*. 2018. № 1 (5). С. 31.; Сапронов А. Спільнота «мешканців» секвестрів Гетьманщини у світі історико-демографічних характеристик. Краєзнавство. 2017. № 3–4. С. 168; Б.О. Галь. До історії глухівської в'язниці у першій половині XIX ст. *Сіверщина в історії України*. 2014. Вип. 7. С. 168–171.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДІАК), ф. 51, оп. 3, спр. 2136.
3. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 10362.
4. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 10081.
5. ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 285.
6. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 10044.
7. ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 285.
8. ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 85.
9. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 10435, 10715, 10892, 10903, 10906.
10. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 12391.
11. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 13165.
12. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 2022.
13. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 3827.
14. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6145.
15. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 5146.
16. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 12166.
17. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 12278.
18. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4193.
19. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 9684.
20. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 7072.
21. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4102.
22. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 4464.
23. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6120.
24. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 7072, А. Сапронов «Полковий «секвестр» Гетьманщини...». С. 38.
25. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 7072.
26. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6298.
27. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр.
28. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 6262, 10045, 11124, 11411, 12662, 2262, 13112.
29. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 10045.
30. ЦДІАК України, ф. 269, оп. 1, спр. 282.
31. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 10546.
32. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 11409.
33. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 12677.
34. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 13759.
35. ЦДІАК України, ф. 763, оп. 1, спр. 408.
36. ЦДІАК України, ф. 51, оп. 3, спр. 13105.

Tarasenko I.Yu. From the history of the Hlukhiv prison of the 18th century

The article is devoted to the history of the Hlukhiv city prison in the XVIII century. This topic has already attracted the attention of Soviet, Russian and Ukrainian historians, namely the history of the prison building. However, there are still many unexplored issues. The purpose of this study: on the basis of documents of the General Military Chancellery (GVK) and materials of other funds of the Central Historical Archive of Ukraine in Kyiv (TsDIAC) to study the history of an integral part of the life of any big city that makes up the state judicial system - an 18th-century prison. The article discusses the sources of financing, the conditions of the detention of prisoners, torture during interrogations and escapes from the Hlukhiv prison.

It is emphasized that at the beginning of the XVIII century Hlukhiv received the status of the capital city, where the central judicial institutions were located and most of the lawsuits took place here. It was here that the prisoners, whose cases were examined by the General Military Court, the General Military Chancellery and the Hlukhiv Town Hall, awaited investigation and court decisions. Prisoners went through both "unimportant" and criminal cases.

Hlukhiv's geographical position in the border zone also played a role, refugees from the southern regions of Russia fled here, and the regular deployment of Russian regiments gave rise to conflicts with the local population.

It is concluded that the Hlukhiv prison was not ready to fulfill the functions of the main prison of the Hetmanate. There was no stable funding for all the urgent problems of prisoners and security, the lack of medical supervision, the small area, the large concentration of prisoners, the maintenance of all those under investigation and convicts, torture during interrogations - problems of the Glukhov prison, which required an integrated approach and reform of the judicial system.

Key words: Hlukhiv, prison, prisoners, General Military Chancellery, Hetmanate.

УДК 75.03(477)А.Лосенко

О.Є. Ковальов

REFERENCES

- Gernet, M.N. (1958). *Istoriya tsarskoy tyur'my. 1762-1825. [The history of the royal prison. 1762-1825].* (Vol. 1). Moscow: Hosudarstvennoe izdatelstvo yuridicheskoi literatury. [in Russian].
- Sapronov, A. (2018). Polkovyi «sekvestr» Hetmanshchyny: zovnishnii vyhlad i stan sporudy na seredynu XVIII st. [The regimental «sequester» of the Hetmanate: the appearance and condition of the structure in the middle of the XVIII century]. *Misto: istoriia, kultura, suspilstvo. E-zhurnal urbanistychnykh studii*, 1 (5). [in Ukrainian].
- Sapronov, A. (2017). Spilnota «meshkantsiv» sekvestriv Hetmanshchyny u svitli istoryko-demografichnykh kharakterystyk. [Community of «inhabitants» of Hetman's sequesters in light of historical and demographic characteristics]. *Kraieznavstvo*, 3-4. [in Ukrainian].
- Hal' B.O. (2014). Do istorii hlukhivskoi viaznytsi u pershii polovyni 19 st. [The history of Hlukhiv's prison in the first half of the nineteenth century]. *Siversshchyna v istorii Ukrainy*, issue 7, pp. 168-171. [in Ukrainian].
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 2136.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10362.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10081.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 285.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10044.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 285.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 85.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10435, 10715, 10892, 10903, 10906.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12391.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 13165.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 2022.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 3827.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6145.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 5146.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12166.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12278.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 4193.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 9684.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 7072.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 4102.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 4464.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6120.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 7072, Sapronov, A. «Polkovyi «sekvestr» Hetmanshchyny...».
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 7072.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6298.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. ?
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 6262, 10045, 11124, 11411, 12662, 2262, 13112.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10045.
- TsDIAK Ukrainy, f. 269, op. 1, spr. 282.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 10546.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 11409.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 12677.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 13759.
- TsDIAK Ukrainy, f. 763, op. 1, spr. 408.
- TsDIAK Ukrainy, f. 51, op. 3, spr. 13105.

*Стаття надійшла до редакції 04.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.*

ГЛУХІВЧАНИН А. ЛОСЕНКО – РЕКТОР ІМПЕРАТОРСЬКОЇ РОСІЙСЬКОЇ АКАДЕМІЇ МИСТЕЦТВ

*«Той козак по національності став
першим великим митцем свого краю»
(І.Г. Вілле)*

На основі педагогічних видань та історичних архівних документів досліджується життєвий шлях одного із видатних художників другої половини XVIII ст. – українського живописця, педагога, основоположника російського історичного живопису А.П. Лосенка.

Ключові слова: Антін Лосенко, Глухів, Париж, Рим, Санкт-Петербург, майстерство історичного живопису, педагог.

Антін Лосенко народився 10 серпня 1737 р. у сім'ї українського козака у столиці Гетьманщини – Глухові. У середині XVIII ст. там вже діяла знаменита співацька школа, яка готувала співаків для малоросійських хорів і придворної співацької капели. Антін навчався в цій школі співу та інструментальній музиці. Коли у 1744 р. диригент царської капели об'їздив Україну, набираючи хлопців із голосами, його увагу привернули семилітній сирота Антін Лосенко, Кирило Головачевський та Іван Саблучко (іл. 1.).

Іл. 1. А. Лосенко.
Автопортрет

До 16-го року життя Антін співав у Петербурзькій придворній капелі давні канти, нові концерти, отримав серйозну музичну освіту, грав на флейті. Дружив із Олексієм Розумом. У вільні хвилини він забігав до майстерні маляра Ольховського, у якого брав платні уроки. А коли трапилася вікова зміна голосу, його віддали на навчання до портретиста Івана Аргунова (кріпака графа Петра Шереметьєва). Через п'ять років граф Іван Шувалов зарахував Лосенка до Петербурзької Академії мистецтв, де він навчався під керівництвом французьких художників Луї-Жозефа Ле-Лоррена та Жана-Луї Девельї.

У 1760 р. Лосенко написав портрети президента Петербурзької Академії мистецтв графа Івана Шувалова, поета Олександра Сумарокова (іл. 2). Від вересня цього ж року художник вдосконалював свою майстерність у портретиста Жана Рету в Парижі (де його опікав Д. Голіцин). Антін свідомо писався: «Лосенко з України». Там він створив велику

Іл. 2. А. Лосенко. Портрет
поета Олександра
Сумарокова (1760)